

SZEMLE

Program és hivatás. Magyar folyóiratok programcikkeinek válogatott gyűjteménye. Vál., a folyóiratismertetések és a jegyzeteket készítette KÓKAY György, OLTVÁNYI Ambrus, VARGHA Kálmán. Bev. VARGHA Kálmán. Bp. 1978. Gondolat Kiadó, 822 l. (Nemzeti Könyvtár. Művelődéstörténet.)

Sajnálatos dolog, hogy a Gondolat Kiadó Nemzeti Könyvtár című sorozatának kötetei igen nagy időközökben, s rendszertelenül látnak napvilágot. A sorozat eddig megjelent minden darabja a magyar művelődéstörténet valamely fontos időszakáról, illetve valamely jelentékeny területéről adott közre forrásértékű dokumentumokat, jeles szakértők bevezető tanulmányaival, magyarázó jegyzeteivel, s a témakörrel mélyebben foglalkozni kívánókat eligazító bibliográfiával. Külön értéke a sorozatnak, hogy nem elsősorban egy szűkebb kutatói, szakembergárda számára készül, hanem a művelődéstörténet problémái iránt érdeklődő szélesebb közönségnek; ugyanakkor minden eddigi kötetében olyan területeket vesz számba, amelyekről a specialisták e sorozat révén kaphatnak átfogó tájékoztatást, s különösen nekik nyújt kutatótevékenységükhöz további hasznos eligazítást a minden egyes kötetben megtalálható gondos bibliográfiai összeállítás. Olyan áttekinthetően és szerencsésen szerkesztett sorozatról van tehát szó, amely egyaránt eredményesen szolgálja a magas szintű ismeretterjesztés, tudománynépszerűsítés ügyét, s a tudományos kutatást is.

Az előzőkben a Nemzeti Könyvtár korábban megjelent darabjairól megfogalmazott összegző, sommás méltatás fokozottan megilleti a legújabb kötetet, a *Program és hivatás*-t, amely — alcímének tájékoztatása szerint — magyar folyóiratok programcikkeinek válogatott gyűjteményét tartalmazza. Az időszaki sajtónak, s egyik fő válfajának, a folyóiratnak a jelentőségét a mindennapi életben, az irodalomban, a művelődés, a különböző művészetek és tudományok területén hangoztatni, ma már

közhelynek számít, annak ellenére, hogy ezeken a területeken e dokumentumok szerepe az újkorban, s napjainkban is — a kommunikáció modernebb eszközeinek és lehetőségeinek terjedése és gyarapodása ellenére is — egyre fokozódik. A fentebb említett művelődési területeknek, ismeretágaknak s a tudományok különböző ágazatainak legújabb termékei és legfrissebb eredményei a polgárilag fejlett nyugat-európai országokban a 17. század, Közép- és Kelet-Európa népeinél és államaiban — Magyarországon is — pedig a 18. század óta folyóiratok hasábjain látnak elsőként napvilágot. De éppen a függőségben, félgymarmati helyzetben és feudális, feudálkapitalista állapotok között élő közép- és kelet-európai népek folyóiratai nagyon gyakran politikailag is jelentékeny szerepet töltenek be. Mivel a hatalom a politikai életet és a politikai eseményekről számot adó hírlapokat fokozottan ellenőrzi (pl. Magyarországon a ferenci reakció idején, az 1848—49-es forradalmi eseményeket követő önkényuralom korában, vagy a két világháború közti ellenforradalmi időszakban), a politikum gyakran a művelődés területére kényszerül, s e területek folyóiratai egyben a nemzeti függetlenség és a társadalmi haladás zászlóvivőivé is válnak.

Az irodalmi, a kulturális, a művészeti, a tudományos élet újabb és újabb irányzatai, a különböző ideológiai, világnézeti csoportosulások képviselői törekvéseik megismertetése, népszerűsítése és diadalra juttatása érdekében Magyarországon is egyesületeket, társulásokat hoznak létre, s ezekkel együtt, vagy tőlük függetlenül, folyóiratokat, lapokat alapítanak, s céljaikat ilyen módon kívánják széles körben a közönséggel megismertetni, és ezeket rendszerint az induló lap programcikkében összegezik, fogalmazzák meg. A magyar folyóiratok e programcikkeiből ad gazdag időrendi válogatást a „Program és hivatás” című gyűjtemény; kezdve az 1788-ban elsőként megjelenő magyar nyelvű folyóiratnak, a kassai *Magyar Museum*nak a

„Bévezetés”-ével, s befejezve az 1963 óta napvilágot látó *Kritika* két: 1963-ban a lap indulásakor, illetve 1972-ben a profiljának átalakulásakor, s mindkét alkalommal *Köszöntjük az olvasót* címen megjelenő programadó írásával. E majdnem két évszázadnyi, hosszú időszakból 121 folyóirat programcikkeit tartalmazza a kötet. Ahogy az utolsóként szereplő *Kritika* esetében, úgy több más lappal is előfordul, hogy a gyűjtemény több bevezető írást is közöl: jelentős szerkesztőváltozások, a lap történetében bekövetkezett évfordulók, profilváltozások, a folyóiratok jellegének, szellemiségének radikális átalakulása stb. indokolja az összeállítóknak ezt az eljárását. (Egy-egy lap esetében a cikkek ilyenkor egymást követik, eltérve a kötet egészének időrendjétől.)

A terjedelmes és sokrétű anyagból történő koncepciózus válogatás Kókay György (1788–1848), Oltványi Ambrus (1849–1900) és Vargha Kálmán (1900–) kitűnő anyagszerkesztését, tájékozottságát és szakavatottságát dicséri. Vargha Kálmán a munka bevezetőjében tájékoztat a válogatás szempontjairól. Megállapítja, hogy „valamennyi jelentős folyóiratunk fontos kulturális törekvések, mozgalmak, csoportosulások eredményeképp jött létre, a bennük megjelenő programcikknek értékes dokumentumai az újkori magyar művelődéstörténet utolsó két évszázadának.” Ezért az összeállítók arra törekedtek, hogy „lehetőleg minden olyan folyóirat programcikke megtalálható legyen a gyűjteményben, amelynek kiemelkedő szerepe volt művelődésünk történetében.” Majd így folytatja: „Elsősorban olyan folyóiratok bemutatására vállalkoztunk, amelyek általános igénnyel szolgálták a magyar kultúra ügyét, amelyeknek fontos tudatformáló szerepük volt . . . jelentős számban szerepelnek az olyan orgánumok, amelyek szépirodalmi alkotások mellett tanulmányokat, kritikákat, elméleti írásokat, ismeretterjesztő cikkeket is közöltek, továbbá olyanok is, amelyek érdeklődési területüket a filozófia, a képzőművészet, a zene problémaköreire is kiterjesztették. Azokat a XX. századi folyóiratokat is bevontuk kötetünk gyűjtőkörébe, amelyek a munkásmozgalom és a polgári radikalizmus hatására kibontakozó társadalomtudomány fórumai voltak. Nem vettük fel viszont a természettudományok, az orvostudomány, a technika és más tudományágak szakfolyóiratainak programcikkeit.”

A fenti szempontok szerint történt válogatás eredményeként olyan antológia keletkezett, amely nemcsak a sajtótörténet művelőjének és a folyóiratok iránt érdeklődő olvasóknak a kíváncsiságát kelti fel,

de az irodalmárok, a művészet-, a művelődés- és a tudománytörténet szakemberei számára is forrásértékű dokumentumokat közöl. A sajtótörténész külön örül annak, hogy a munka egésze impliciten egy magyar folyóirat-történetet foglal magában. Az egykorú programcikkkel mellett ugyanis rendkívül értékesek azok a részek is, amelyekkel az összeállítók a dokumentumokat kiegészítik, magyarázzák, kommentálják. Vargha Kálmán bevezető írásának csak kisebb része foglalkozik a válogatás szempontjaival, a kötet szerkesztésével, szerkesztésével, jellegével, nagyobb része mintegy három ívnyi esszészerű tanulmány a magyar folyóiratirodalom történetéről a kezdetektől napjainkig. Terjedelmi korlátok miatt részletes elemzésre nincs ugyan módja és lehetősége, de így is árnyalt, plasztikus képet fogalmaz meg folyóiratirodalomunk kialakulásáról, jellegéről; a nyugat-európai és a hazai kezdetek közötti különbségekről; a különböző folyóirat-változások létrejöttéről, szerepükről a fejlődés egy-egy konkrét időszakában; tartalmi és világnézeti sajátosságairól; az azonos szellemiségű lapok kapcsolatairól és hatásáról, s a velük szemben állókkal folytatott harcukról; a háttérben levő politikai, gazdasági, ideológiai mozgatóerők szerepéről, azaz bemutatja a fejlődés fő tendenciáit s konkrét példákkal (lapok, szerkesztők) illusztrálja megállapításait. Nem feledkezik meg e történeti bevezetés azokról a jelentékeny folyóiratokról sem, amelyek — nem közölvén programcikket — a későbbiekben nem kaphattak helyet a kötetben (pl. *Századok*, *Budapesti Szemle*, *Minerva*, *Századunk*, *Ezüstkor*, *Újhold*, *Csillag* stb.).

Szinte kiegészítik Vargha Kálmán bevezető történeti összefoglalását azok a rövid kis tanulmányok, amelyeket az összeállítók egy-egy lapról — az illető lap programcikke előtt — közölnek. E kis-monográfiák nemcsak a programírás magyarázatára, kommentálására szorítkoznak, hanem a folyóirat jellegéről, szellemi profiljáról, szerkesztőiről, munkatársairól, tartalmáról (rovatok, témakörök, esetleg konkrét írások), megjelenési adatairól tájékoztatják az olvasót. Ezeket követően — ha van ilyen — a lapra vonatkozó irodalom, s az esetleges repertórium bibliográfiai adatai nyújtanak további eligazítást. A programcikk végén található azok eredeti lelőhelye és esetleges újabb kiadásunk adatai, majd ezeket a cikket kiegészítő jegyzetapparátus követi; ez a benne említett személyekről, eseményekről és egyéb szükséges tudnivalókról közöl tájékoztatást. A kötet végén a folyóiratok szerkesztőinek betűrendes „kis-lexikona” olvasható.

A folyóiratokról szóló rövid tanulmányo-

kat, a programcikkeket, s a szerkesztőkről közölt adatokat — gondolatban — beépítve Vargha Kálmán bevezető történeti összefoglalásába kapjuk meg azt a „magyar folyóirat-történetet”, amelyet korábban említettünk. S ez azért jelentős teljesítmény, mert ilyenel sajtótörténeti szakirodalmunk még nem rendelkezik. Áttekintve azokat az összefoglaló műveket, amelyeknek jegyzékét mintegy függelékként a gondosan összeállított névmutató előtt egyetlen lapon e kötet is közli, azt tapasztaljuk, hogy nincsen közöttük egyetlen olyan munka sem, amely önálló és teljes magyar folyóirat-történetet tartalmazna. Ferenczy József monográfiájának címe (*A magyar hírlapirodalom története 1780-tól 1867-ig*) is jelzi, hogy a szerző a hírlapok történetét helyezi előtérbe. A Dezsényi—Nemes-féle sajtótörténet (*A magyar sajtó 250 éve*), amely nem hanyagolja el folyóiratirodalmunkat sem, csak a 19—20. század fordulójáig terjed. A többi munka egy-egy rövidebb időszakra vonatkozó részmonográfia (ahogy az itt még nem szereplő, *A magyar sajtó története* című kézikönyvnek is csak az 1849-ig terjedő első kötete látott napvilágot az 1979. évi könyvnapra.)

A *Program és hivatás* az egyetlen olyan munka tehát, amely a magyar folyóirat-történet teljes, napjainkig tartó fejlődéséről ad számot. Bár nem monográfia, jól tájékoztat a fejlődés egészének jellegéről, s pontos, hasznos adatokat nyújt az egyes periodikákról, szerkesztőkről, és a különböző részkérdéseket sem hagyja figyelmen kívül. Ösztönzően kell hogy hasson egy részletes, árnyaltan megírt, adatokban gazdag magyar folyóirat-történeti összefoglalás mielőbbi elkészítésére. Ennek az alapjait a kötet szerkesztői gondos válogató, összeállító és szerzői tevékenységükkel megvetették, s ezért az eredményes úttörő munkáért őszinte elismerés illeti őket.

FÜLÖP GÉZA

Két új faksimile-sorozat: Magyar Kódexek
Fontes ad historiam linguarum populorumque Uraliensium. Szerk.: ERDŐDI József és MOLNÁR József. 1—5. köt. Bp. 1974—1978. ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport.

A régi magyar irodalom kéziratos és nyomtatott forrásainak tanulmányozása több szempontból is nehéz feladat. Technikai szempontból gyakran körülményes hozzájutni eredeti példányokhoz, mert unikum voltuknál fogva a könyvtárak védettnek nyilvánítják őket, tudományos szempontból pedig, az esetleges régi kiadások elavult szövegközlési elvei jelenthetnek

akadályt. Ábel Jenő már 1880-ban fel-emelte szavát az ellen a gyakorlat ellen, amely megelégedett a tartalmi, művelődéstörténeti érdekű — tehát nem filológiai igényű — szöveg közreadásával, s ha ezen ma már túl is vagyunk, egész sor hibalehetőséggel kell számolnunk a mai „kritikai” kiadások esetében is (átírási pontatlanságok, rossz vagy vitatható olvasatok, szó- vagy sorkihagyások stb.), melyek nemcsak elméletileg lehetségesek, de a valóságban is akad rájuk példa bőven. Azt lehetne mondani, hogy ha már a forrás-szöveg eredeti példányának használatáról le is kell mondani — noha ez nem mindig van így (Anonymus-gesta stb.) — jól megalapozott tudományos eredményhez legalább egy megbízható szöveggyűjtésen átesett, hiteles hasonmás-kiadásra van szükségünk (Ne felejtjük el, a fénykép-hasonmásokat is korrigálják!).

Napjaink kutatómunkáját több faksimile-sorozat segíti: a nagy múltú *Codices Hungarici*, és az újabban indított *Bibliotheca Hungarica Antiqua*. E sorozatok közül a *Codices Hungarici* szerkesztési elvei oly sok és mélyreható változáson mentek át, hogy szinte a vállalkozás létét veszélyeztetik immár: a felduzzasztott kritikai apparátusra való áttérés lefékezte az egyes kötetek amúgy sem gyors megjelenési ütemét, ugyanakkor a megnövekedett terjedelem nem állt arányban a kritikai igényű tudományos nyereséggel. A *Bibliotheca Hungarica Antiqua* sorozatjellegét viszont rapszódikusan beállítható szünetek tették bizonytalanná (volt fél évtizednél hosszabb hallgatás is), de ami ennél is nagyobb baj: lassan már csak a könyvgyűjtő inyencek pénztárcájához méretezett áron kerülnek forgalomba, pedig széles körben lenne igény ezekre a művekre. Mutatja ezt a régi magyar kiadványok évek óta tartó — örvendetes — divatja. Legégetőbbben és leginkább halaszthatatlanul a fiatal szakemberek körében jelentkezik ez az igény. Egyetemi és főiskolai hallgatók munkaeszközként szeretnék birtokolni, talán több szakdolgozat és bölcsészdoktori értekezés is készülne ebből a tárgykörből, ha a házi-könyvtárak polcain helyet foglalhatna, de erre sajnos nincs mód, sőt még a könyvtárak sem vállalkoznak több példány beszerzésére.

A hiányon, mely nem egyszerűen könyvtörténeti, nyelvészeti vagy irodalomtörténeti, hanem szélesebb értelemben véve közművelődési kérdés is, remélhetőleg enyhíteni fog az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoportjának két új faksimile-sorozata, mely mind a középkorai kéziratos, mind pedig a könyvnyomtatás korának tudománytörténetileg fontos és „el-

érhetetlen" műveinek megjelentetését igéri. A *Magyar Kódexek* c. sorozat Molnár József szerkesztésében, 1977-ben, a *Festetics-kódex* közreadásával indult. A választást nem lehet eléggé helyeselni. Nemcsak azért, mert keletkezési idejét (1493) tekintve a későközépkori magyar kódexirodalom élén áll, de mert egyébként is különleges hely illeti meg e pálos munkát a régiségben: legszebben illuminált kódexeink közé tartozik, benne található — eszmetörténeti szempontból egyedülállóan — Petrarca bűnbánó zsolttárainak első magyar fordítása, és imaszövegeinek pompás retorikájával a középkor végi magyar nyelvűség csúcsait közelíti meg. Bár a kiadvány xeroxtechnikája nem tette lehetővé a színesben való reprodukálást, kárpótolt érte az immár „eredetiben” tanulmányozható szöveg újdonságának varázsa, melyre az első nyomtatott kiadás óta közel száz évig kellett várnunk (Nytár XIII. Bp. 1885.).

A másik sorozat *Fontes ad historiam linguarum populorumque Uraliensium* címen indult Erdődi József és Molnár József szerkesztésében, bilinguis (magyar—német) bevezetők kíséretében. 1974-től 1978-ig öt kötete látott napvilágot. Az első egy ritkaságszámba menő finnugrisztikai kiadvány: Vlagyimir Iszlavin orosz tudós munkája a számojédokról (Szentpétervár, 1847.). A nagy fontosságú forrásmű mostani, második — teljes hasonmásban történt — kiadása természetesen több, mint hazai finnugrisztikánk gazdagodása: nemzetközi szakirodalmi esemény. Ez után szigorú következetességgel évenként egy új kötetrel gyarapodott a Fontes-sorozat: Pesti Gábor: *Nomenclatura sex linguarum* (Bp. 1975. Molnár József bevezetésével és válogatott bibliográfiával); *Calendarium magyar nyelven* (Bp. 1976. Molnár József bevezetőjével), mely könyvtári értelemben kolligátum. Benne van Székely István kalendáriuma (Krakkó 1540—1550), Jacobeus Szaniszló naptára (Kolozsvár 1572.), a Wilhelm Misocaeus néven megjelent *Prognosticon* (Kolozsvár 1576.) és végül Slovacius Péter kalendáriuma (Nagyszombat 1579.). A sorozat negyedik kötete *Corpus grammaticorum Hungarorum* címen jelent meg Szathmári István bevezetőjével, Molnár József gondozásában. Az előzőhöz hasonlóan koncepciózus kötet ugyancsak több művet tartalmaz, mégpedig: Hengendorff: *Rudimenta grammaticae Donati* (Krakkó 1527.), Sylvester János: *Grammatica hungarolatina* (Sárvár 1539.), Dévai Bíró Mátyás: *Orthographia Vngarica* (Krakkó 1549.) és végül Heltai Gáspár: *A keresztényi tudományok fundamentuma* (Kolozsvár 1553.). Ezzel gyakorlatilag kezünkbe adta a szerkesztő a XVI. század nyelvtan-

irodalmának legfontosabb opuszait egy kötetbe foglalva. A Fontes-sorozat ötödik és ez ideig utolsó darabja Baranyai Decsi János adagiáinak hasonmás kiadása (Bp. 1978. Bevezette és a szöveget gondozta, bibliográfiával ellátta: Molnár József). Ez a kiadás megszüntetve végre közel négy-száz éves raritását, egész sor diszciplína érdeklődésére számíthat, hiszen az erasmista Baranyai Decsi humanista alakja nem utolsósorban az ötezer közmondás „lefordításával” egyaránt fontos a nyelv, az irodalom és a folklór kutatói számára. Különösen az utóbbiaknak jelent ritka alkalmat e kiadvány megjelenése, mivel e páratlanul érdekes görög—latin—magyar szövegben egy kronológiailag jól elhelyezhető forrásanyagot kaptak kézhez.

A Fontes-sorozat szövegeinek gondozója, Molnár József, szinte minden kötetnél többet tett egyszerű szövegellenőrzésnél. A legbravúrosabb munkát a kalendáriumok kötetében végezte Székely István művének teljes rekonstrukciójával, ahol könyvészeti tévedések helyesbítésével végül is sikerült első ízben kiadnia a mű hiteles változatát.

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem két új faksimile-sorozatának döntően nyelvtörténeti megfontolásból megfogató rugói, de mondanunk sem kell, hogy a nyelvészetén kívül nagy nyereséget jelent minden egyes kötete a kodikológia és nyomdatörténet, a régi magyar irodalomtörténet és a folklór számára is. A gondosan megtervezett sorozatok folytatása: parancsoltó szükség.

V. KOVÁCS SÁNDOR

Zenei írások a Nyugatban. Szerkesztette: BREUER János. Zeneműkiadó, Budapest, 1978. 516 l.

Sok szó esik manapság az interdisciplináris módszer szükségességéről, de rendszerint a történelmi múlt feltárásánál igényeljük. Saját korunk tudományos és kulturális élete viszont tovább halad a szakosodás irányában. Folyóirataink legtöbbjénél élesen megvont határok szabják meg a témaköröket; mai szóval élve, mindegyiknek megvan a maga „sajátos profilja”. Így aztán irodalmi folyóirataink nem is érzik hivatásuknak, hogy átfogó képet nyújtsanak pl. a zenekultúráról.

Mindezt azért jegyezzük meg, hogy annál jobban értékelni tudjuk a *Nyugat* c. folyóiratot, mely 1908 és 1941 között rendszeresen és tudatosan zenei kalauza is tudott lenni a kortársnak. Breuer János

könyvéről azért kell a *Magyar Könyvszemle* hasábjain megemlékeznünk, mert irodalomcentrikus művészeti szemléletünk terén a *Nyugat* példaként kell, hogy álljon előttünk; másrészt azért is, mert meglehetősen háttérbe szorult, hogy a legjobb szellemi erőket összefogó és szétszűrő *Nyugat* mennyit tett a magyar zene érdekében. A *Nyugat* zenei rovata ugyanis lényegében (három évtizednél hosszabb ideig) érvényes képet ad a hazai zenekultúráról.

A *Nyugat* zenei rovatát sokan írták. Sokan voltak közülük hangadó egyéniségek: Csáth Géza, — a tizes években Molnár Antal — 1917-től Kodály Zoltán — 1920-tól Tóth Aladár, — majd Lányi Viktor, Szabolcsi Bence. Ennek köszönhető, hogy a zenei cikkek következetesen egyazon irányba tartanak: zenei és társadalmi haladás összefüggéseit domborítják ki és egy demokratikus zenekultúra megteremtésének szószólói. A zenekultúra eme demokratizmusát a cikkek tematikus változatossága is hirdette. Külön hangsúlyozandó a szerkesztő megállapításának az a mondata, mely önmagában is tükrözi a *Nyugat* tudatformáló értékítéletét: „Egyetlen szó nem jelent meg hasábjain Bartók, Kodály ellen, ám milliónyi az ügyükért felemelt szavak száma” (491. l.). Aligha tévedünk, ha a *Nyugatot* ezen a téren egyedülállónak mondjuk!

Túl a zenekultúra aktualitásán, a kötet maradandó értéke abban keresendő, hogy a szerkesztő által kiválasztott cikkek a *kritikai attitűd* szempontjából mindmáig példánutatók. A cikkek íróinak többsége a maga teljességében nemcsak ismerteti, hanem ezt követően értékeli is a választott témát. Az értékelés objektivitása teszi maradandóvá és nélkülözhetetlenné a *Nyugatot* az utókor számára — jelen esetben — a kor zenekultúrájának elemzésénél is. A *Nyugat* vezető kritikusaiknak tevékenységét természetesen a szerkesztő csak részben tudta bemutatni, mert Breuer János gyűjteménye szükségképpen válogatásra kényszerült, — viszont a rendelkezésére álló terjedelem keretében elsőnek neki sikerült a *Nyugat* zenei arculatának imponáló sokszínűségét bemutatni.

A szerkesztői munka imént említett értékén túlmenően külön kiemeljük a kötet végén található *Cikkbibliográfia* fejezetet (473—489. l.). Ebben a szerkesztő a zenei tárgyú cikkek összefoglaló listáját adja, feltüntetve a jelen kötetben olvasható és a már máshol közzétett frásokat. Ugyanakkor egy névmutatót is közöl azon nevekkel, melyek az egyes cikkekben előfordulnak. Ilyen jellegű munkát, vagyis zenei tartalomjegyzéket a *Nyugattal* kapcsolat-

ban más eddig még nem készített. A 489. lapon *A Nyugat facsimile kottamellékletei és Zenei tárgyú képzőművészeti alkotások a Nyugatban* cím alatt szintén fontos adatok birtokához jutunk.

Befejezésül idéznünk érdemes Breuer János Utószavának egy igen megszívlelendő mondatát: „Napjaink irodalmi folyóiratait hetven esztendő múltán felítve kap-e ilyen (vagyis a Nyugathoz hasonló) átfogó, ennyire érvényes képet korunk zenekultúrájáról az olvasó?” (490. l.).

BARLAY Ö. SZABOLCS

Kollin Ferenc: A Prager Könyvkiadó története. Bp. 1977, Akadémiai Kiadó. 170 p. (Irodalomtörténeti Füzetek 92.)

Kövesdi János írja a *Magyar nyelvű könyvkiadás Csehszlovákiában 1945 után* című tanulmányvázlatának bevezetőjében, hogy a haladó törekvésű könyvkiadók közül a Prager Könyvkiadó volt a legszínvonalasabbak egyike (*Irodalmi Szemle* 1979. 2. sz. 157.) Hasonlóképpen vélekedett Turczel Lajos a Kollin Ferenc által is idézett, *Írás és Szolgálat* című kötetében, ezért joggal választhatjuk ismertetésünk alapkérdéséül azt a szempontot, hogy a szerző miképpen oldotta meg a kiadó szerepének értékelését a csehszlovákiai és az egyetemes magyar irodalom szempontjából.

A kötet mindenekelőtt kiadó-központú, sőt részlet-adataiban túlságosan is az. Jellemző példa erre a *Dášenka* című kutyatörténet újsághirdetéseinek részletezése (114. l.), ami (esetleg) jegyzet-anyagba kívánczolt volna, ugyanígy a MÍKSz (Modern Irodalombarátok Könyvszövetsége) túlrészletezett anyaga. Kollin Ferenc igen sok ismeretlen anyagot közölt a kiadó működéséről, eszmei-politikai és még inkább irodalom- és művelődéspolitikai összefüggéseire azonban csak idézetekkel, illetve a külföldi vezérképviseltek felsorolásával utal. Nem csupán a magyar irodalom fejlődésében játszott szerepe kerül így háttérbe. Ennél erősebben érződik a cseh és a szlovák összefüggések hiánya, amire pedig a feltárt anyag bőségesen nyújt lehetőséget. Milo Urbanról és Peter Jilemmickýről például csak a két hozzáférhető szlovák irodalomtörténetre (Sziklay László, Szalatnai Rezső) utal, pedig éppen arra lenne kíváncsi az olvasó, miért ez a két szlovák szerző szerepel a kiadványok listáján. Prager Jenő működése, a pozsonyi

kiadó megalapítása, a munkatársak, szerkesztők, fordítók és illusztrátorok, a kiadó sorozatai és sorozaton kívüli kidványai, a kiadványok fogadtatása és terjesztése — mint fejezeteinek sikerültek, de minduntalan keressük a tanulmány írójának állásfoglalását, elemző értékelését, amit lényegében a szépirodalom szempontjából kevésbé jelentős Masaryk- és Beneš-kötetekkel kapcsolatban tarthatunk csak kilégítőnek.

Kollin Ferenc tanulmányában két helyen is olvassuk azt a megállapítást, hogy a „szlovenszkói magyarok” milyen szervezetlenek, szegények, betűhesekek voltak. Először a *Bibliotheca humana*-sorozat indításával kapcsolatban (71–72. l.), másodszer szó szerint ugyanezt a 116. oldalon. Mivel csakugyan a mai szlovákiai magyar irodalom élő hagyományáról van szó, szerencsés lett volna, ha a szerző legalább tárgymutató segítségével utalt volna e „szegénység” viszonylagos voltára. Mert éppen ez a gazdag hagyomány segített 1949 után az akkor valóban szegény irodalmi élet megteremtésében. Illusztrációként pótoljuk most jelképesen ezt az egyesületeket, szervezeteket, periodikumokat, könyvsorozatokat, politikai pártokat stb. magában foglaló tárgymutatót a tanulmányban és járulékos anyagában található említések alapján: A Csehszlovák Rádió Magyar Osztálya; Csehszlovákiai Magyar Könyvbarátok Köre; *Csehszlovákiai Magyar Rádió* (periodikum); Csehszlovákiai Magyar Tudományos Irodalmi és Művészeti Társaság; *Csehszlovákiai Népszava*; Kisebbségi Osztály; *Magyar Figyelő*, *Magyar Nap*; *Magyar Újság*; Masaryk Akadémia; Munkásakadémia; Országos Magyar Szervezőbizottság; Országos Magyar Végrehajtóbizottság; *Prágai Magyar Hírlap*; *Reggel*; Szlovenszkói Magyar—Német Szociáldemokrata Munkáspárt; *Új Szó*... A Prager Kiadó évtizede (1929–1938) ilyen módon korántsem nevezhető szegényesnek, különösen akkor, ha a nevek és „tárgyak” oroszlánrésze csak a haladó személyeket és intézményeket tartalmazza.

Élismerés jár a szerzőnek a kiadóval egykor kapcsolatot tartó, ma élő személyektől fáradságos munkával összegyűjtött számos adatért, a filológiai pontosság és a cseh, illetve szlovák irodalom és nyelv megfelelő ismerete azonban manapság, a komplex igényű kelet-európai kutatások korában elengedhetetlen követelmény. Így például Sas Andorról csak annyit tudunk meg, hogy „a felszabadulás után haláláig a pozsonyi egyetem magyar tanszékének professzoraként tevékenykedett,” (33. l.) holtott erre a felszabadulás után jónéhány évvel később került sor, és sohasem volt

egyetemi tanár; Eduard Benešsel kapcsolatban legalább említendie kellett volna az 1945 utáni magyarellenes intézkedéseket, mert az e téren tájékozatlanabb olvasóban ugyancsak furcsa kép alakulna ki a kollektív felelősségrevonás és a reszlovakizáció, a kényszerkitelepítés egyik szellemi „szerezőjéről”, ha csupán a *Nemzetek forradalma* című művéből vett idézet alapján kell ítéletet alkotnunk. (47–50. l.) Ugyanilyen „furcsa” megoldás, hogy Milan Hodža, „agrárpárti politikus Magyarországon született” (51. l.) és Ivan Dérer személyének jellemzése is erősen elnagyolt.

Nem csupán a szerző hibája az az igen nagy mennyiségű nyelvi hiba, aminek csehszlovákiai tárgyú könyvről lévén szó, semmiképpen sem lett volna szabad előfordulnia. Íme egy fájó hibacsokor: Halaš helyesen Halas; József Rudinsky = Jozef Rudinský; Slovenska Politika = Slovenská politika; Živý bič = Živý bič; Hronsky = Hronský. A 67. oldalon a következő hibák találhatók: Hronsky — Hronský; Jilemnický — Jilemnický (4×); Pole neorane = Pole neorané (2×); Kuš cukru — Kus cukru (2×); Vitazny Pád = Vit'azny pád; kusucui (parasztok) = kysucui; egy-egy véletlen hibát hajlandók lennénk elfogadni, Halaš azonban visszatérően nem Halas, a Slovenska Grafia sohasem Slovenská grafia és a Bibliografický Katalog véletlenül sem jó: Bibliografický katalóg. Nem tudni, miért Thomas az első csehszlovák köztársasági elnök keresztneve Tomáš helyett a főszövegben és a bibliográfiában egyaránt. Az utóbbi helyen egyetlen cseh vagy szlovák cím sincs helyesen: Svetova valka a naše revoluce = Světová válka a naše revoluce; Bibliografický Katalog Československé Republiky = Bibliografický katalóg Československé republiky; Dasenka cili život stenete = Dášenka žili život stenět; Obysejny živet = Obyčejný život; Bilá nemeč — Bilá nemoč; Povetron = Povětroň; Válka š mloky = Válka s mloky; zeny = ženy; Golet v udoli = Golet v údolí; Nikola Suhaj loupeznik = Nikola Šuhaj loupežník; Živi bič = Živý bič; Utek do Budina = Útek do Budína. Vannak hibák az irodalomjegyzékben (Czuczor László például Dobossy László), a felhasznált sajtóanyag jegyzékében (Az *Út* eperjesi megjelenési helye helyesen Prešov) és természetesen a névmutatóban is (Czuczor Lászlónál hiányzik a feloldás; Kemény Gábor = Kemény G. Gábor; Kindlova Hana = Kindlová, Hana; Vancura = Vančura; Wolker, Jiri = Wolker, Jiří.)

Végül, de nem utolsósorban még egy kevésbé átgondolt fogalmazásra hívjuk fel a figyelmet. A 30–31. oldalon a szerző a

Masaryk Akadémián dolgozó magyar értelmiségiekkel kapcsolatban megállapítja, hogy aktivisták voltak, azaz „a Csehszlovák Köztársaság mindenkori kormányának politikáját támogatták és népszerűsítették... rendtartás nélkül szolgálták a fennálló rendszert és mind a osztály-szemponitú, mind a nemzetiségi szempontú bírálatról lemondtak...” és a Pragerhez közel álló aktivisták „a magyar nemzetséggel szemben elkövetett igazságtalanságok ellen valóban nem emeltek szót. A Prager-kiadványok között nincs olyan, mely a magyar kisebbség sérelmeinek adna hangot.” Ez utóbbi kétségtelen tény. A csehszlovákiai magyar kisebbség sérelmeit a Csehszlovák Kommunista Párt sorolta — helyesen — a burzsoá rendet bíráló munkájának fegyvertárába, s éppen eleget foglalkoztak vele egészen más előjellel a csehszlovákiai és a magyarországi szélsőségesen magyar nacionalista körök. A haladó csehszlovákiai magyarság — és nagyrészt ilyenek működtek a Prager Kiadó vonzásában — csakis a csehszlovák-magyar közeledést támogatta saját jól felfogott érdekeiben és a nacionalizmussal való szembe fordulás kinyilvánításaként.

A hibái ellenére haszonnal olvasható tanulmány idézi Prager Jenő választát Györy Dezső és kilenc író társa kérésére egy irodalmi folyóirat ügyében: „Olyan folyóiratot kellene indítanunk, amely 1. lehetővé tenné a csehszlovákiai magyar íróknak, hogy írásaikat eljuttassák az egész magyar nyelvterületre, 2. rendszeresen mozdítaná elő a Duna-völgyi népek kultúreserjét, és 3. ugyanakkor rendszeresen látná el a közvetítő feladatát a nyugati kultúra és a magyar nyelvterület között.”

Prager Jenő valóban nem csupán üzleti vállalkozásnak szánta kiadóját.

KÄFER ISTVÁN

A Tevan nyomda- és kiadvállalat történetéből. (1903—1949). Szerk.: SZABÓ Ferenc. Békéscsaba, 1978. 161 l. (Bibliotheca Bekesiensis 16.)

A *Bibliotheca Bekesiensis* sorozat, melynek első kötete 1967-ben jelent meg, e füzettel immár 16. kötetéhez érkezett el. A sorozat annak idején, bevallottan, bibliofil igényekkel indult s az egyes kötetek remek kiállítása is „csupán” a békéscsabai Rózsa Ferenc Gimnázium és Nyomdaipari Szakiskola tanulóinak nyomdai szakismeretét volt hivatva igazolni. Az alapító-szerkesztő, Papp János azonban, nagyon helyesen, a szép külsőhöz esetről esetre hasznos tartalmat is társított, s így az évek

során egy érdekes és izgalmas helytörténeti „könyvtár” is létrejött. Jellemzősül elegendő talán megemlíteni, hogy (Haan Lajos, Banner János, Tessedik Sámuel, Kner Imre stb. írásai mellett) a sorozat kötetei pl. Justh Zsigmond parasztszínházára, Réthy Lipót szarvasi nyomdájának történetére vonatkozó dokumentumokat is tartalmaznak.

Az új kötet, melyet már nem Papp János, hanem a gyulai levéltár igazgatója, Szabó Ferenc szerkesztett, mindenképpen a jó hagyományok folytatója. A kis könyv papírja, tipográfiája, kötése stb. igen ízléses, szép, sőt — a színes illusztrációk kivitelezése révén — e könyvecske a sorozat egyik legszebb darabja. Tartalma pedig külön is aktuális, hisz a nagyhirű békéscsabai Tevan nyomda létrejöttének 75. évfordulójára jelent meg. Tevan Andorról s officinájáról, természetesen, eddig is viszonylag sokat tudtunk valamennyien. Tévednénk azonban, ha azt hinnénk, hogy mindent, mi lényeges, tudunk. Hogy mennyi hézaga van ismereteinknek, éppen e könyvecske tanulmányai bizonyítják.

A négy tanulmány ugyanis, mely a kötet anyagát adja, mind lényeges pontokon gazdagítja eddigi ismereteinket. Ha a feldolgozás színvonala nem is egyenletes, a tárgyválasztás minden esetben fontos s ez eleve előrelépést jelent.

A szerkesztő, Szabó Ferenc *A Tevan nyomda üzemtörténetéből* címen értekezett; tanulmánya „a magas színvonalú könyvkiadás lehetőségeit megteremtő vagy korlátozó általános üzemi viszonyok és adottságok” feltárását kívánta elősegíteni. Előmunkálatokra alig-alig támaszkodhatott, ezért külön öröm, hogy írása főleg (eddig ismeretlen) levéltári anyagra épül. Amit a Tevan nyomda létrejöttéről, első lépéseiről ír, önmagában is fontos, érdekes. Ennél is fontosabb azonban, hogy — ha hézagosan is — Szabó megkísérli rekonstruálni a nyomda gépparkját, alkalmazottainak létszámát is. Minden nyomdatörténetnek, tudjuk, nélkülözhetetlen alapadatai ezek. Így, ha a nyomda termékeiről is sikerülne számszerű adatokat hoznia, a legfontosabbakat már tudnánk a Tevan nyomdáról. S ez nagy szó. Kár viszont, hogy nem nézte meg Tevan Andornak az Akadémiai Könyvtár kéziratárában őrzött hagyatékát, amely — vélhetőleg — a nyomdára vonatkozóan is tartalmaz adatokat.

A második tanulmány szerzője, Petőcz Károly, aki a kötet tipográfusa és kötésének tervezője is, *Tevan Andor a magyar könyvkultúra szolgálatában* címen írt. (45—99). Ő kiváló nyomdai szakember, remek tipográfus, Tevan könyvművészeti-tipográfiai tevékenységének is egyik legjobb

értője. Érthető hát, hogy amit a *tipográfus* Tevanról ír, fontos és izgalmas. Az illusztrációk, amelyeket mondanivalója bizonyítékául kiválasztott, s ezek rövid, tömör magyarázatai, nagy tudásról, komoly értestről tanúskodnak. Meggyőződésünk szerint azonban a tipográfia-magyarázatokra kellett volna összpontosítania — Petőcz ebben a legerősebb. Tanulmányának „fő” szövege ugyanis, valljuk meg, kicsit bőbeszédű és semmiképpen nem éri el az illusztráció-kiválasztásban és -magyarázatban megmutatkozó magas színvonalat. A kevesebb, ez esetben több lett volna.

A kötet harmadik írása, a Papp Jánosé (*Tömegkönyv és bibliofília*) eltér a többitől s voltaképpen „keretbe” foglalt bibliográfia Tevanék két legfontosabb könyvsorozatának. Az összeállítás első része a *Tevan könyvtár* 1912 és 1922 közt megjelent füzetek címléírásait adja. E jegyzék, ha nem is reveláló, föltétlenül hasznos, kiváltképp, hogy az egyes füzetek 2. és 3. kiadásait is regisztrálja. Az összeállítás második része a *Tevan amatőr sorozat* 1913 és 1948 közt megjelent 14 kötetét írja le — ezzel is hasznos segédesszék adva a könyvtörténet és a bibliofília kutatóinak.

A kötet utolsó írása *Tevan Andor és Kner Imre levelezését* tekinti át. Elek László tanulmányának forrása a Kner család iratainak a Békés megyei Levéltárban őrzött ún. Tevan-dossziéja, mely 131 levelet tartalmaz. Ebből az anyagból, Elek jóvoltából, érdekes kép bontakozik ki a két nagy nyomdász-tipográfus-könyvkiadó kapcsolatáról. Kölcsönös szakmai megbecsülésüket, titkolt (olykor nem is nagyon titkolt) rivalizálásukat s későn kibontakozó benső barátságukat egyaránt megismerhetjük. Mind a bőven idézett Tevan — Kner levelezés, mind Elek László „kommentárjai” érdekesek, fontosak. Azt azonban fájlanunk kell, hogy Elek László sem nézte át az Akadémiai Könyvtár kéziratárában őrzött Tevan-hagyatékot, amely — minden valószínűség szerint — ide vonatkozó adatokat is tartalmaz.

A kötethez egyébként melléklet is járul: a Tevan nyomda- és könyvkiadó vállalat 1926-ban készített és kiadott „Betűminta könyve” — kifogástalan fakszimilében.

LENGYEL ANDRÁS

Украинские книги кирилловской печати XVI—XVIII вв. Каталог изданий, хранящихся в Государственной Библиотеке имени В. И. Ленина. Составил I.1574. г. — I. половина XVII. в. Выпустили: Т. Н. КАМЕНЕВА — А. А. ГУСЕВА. Москва, 1976. 447 lap — 820 kép.

A Lenin Könyvtár Ritka Könyvek Tára jelentős munkára vállalkozott: folyamatosan közreadja az állományában fellelhető, Ukrajnában nyomtatott cirillbetűs, régi könyvek katalógusát. (Zárójelben jegyezzük meg, hogy a földrajzi körülhatárolás az Ukrán SZSZK 1945-ben kialakult határaihoz igazodik, vagyis Galícia és Volhinia történelmi tájait is számításba veszi; valamint, hogy a „régí könyv” felső időhatára a bevezetőből kitűnően az 1800-as esztendő).

Kiadványukat három kötetre tervezik, az első kötet — mely az Ivan Fjodorov lwóvi fellépésétől (1574) Bogdan Hmelnyickij felszabadító hadjáratáig (1648) terjedő korszak anyagát mutatja be — napvilágot látott: T. N. Kameneva, az ukrán könyvnyomtatás jeles kutatója, a csernigovi nyomda monográfusa és fiatal munkatársa A. A. Guszeva tollából.

A szerzők bevezetőjükben összehasonlítják a moszkvai és az ukrainai cirillbetűs nyomdászatot, kiemelve a különbségeket. Ukrajnára jellemző a magánnyomdak túlsúlya, a mecénások kiterjedt szerepe, a variábilisabb témaválasztás; a liturgikus könyvek mellett korán megjelennek a vitairatok, a tankönyvek (elsősorban nyelvtanok), az alkalmi versgyűjtemények. Az ukrán könyv díszesebb, mint a moszkvai, szerkezete bonyolultabb: a címerek és azok szimbolikáját magyarázó szillabikus versek, az ajánlások, előszók, mutatók, utószók számos értékes adatot tartalmaznak a könyv létrejöttére és a közreműködők személyére vonatkozólag; ezen járulékos részek nyelve már nem egyházi szláv, hanem a kor irodalmi ukrán nyelve.

A katalógus kronologikus sorrendben 95 könyvet ismertet. A bibliográfiai leírások mindegyikét úgy értékelhetjük, mint egy-egy mives kis könyvtörténeti tanulmányt; minuciózus pontossággal rögzítenek mindent, amit a kutatás mai állása mellett az illető nyomtatványról egyáltalán tudni lehet. Ismerjük ezt a módszert az ötvenes években megjelent, a moszkvai cirillbetűs nyomdászatra vonatkozó nagy összefoglalásokból, A. Sz. Zernova műveiből,¹ szerzőink hivatkoznak is erre a hagyományra. (8. l.)

A katalógushoz öt mutató csatlakozik a következő sorrendben:

1. A *névmutató* tartalmazza a szerzők, nyomdászok, előszóírók, mecénások és egyéb közreműködők nevét, beleértve a

1. Орнамента книги московской печати XVI.—XVII. веков. М., 1952. és Книги кирилловской печати, изданные в Москве в XVI.—XVII. веках. М., 1958.

feloldott és a jelenleg még feloldhatatlan poligrammokat.

2. Címmutató.

3. Nyomdamutató, ebből kitűnik, hogy húszt nyomda termékeivel foglalkoztak. (E nyomdák többsége a XVII. század közepén már felhagyott tevékenységével.)

4. Az *ikonográfiai mutató* a könyvek fametszeteinek történelmi, bibliai és hagiográfiai témáit öleli fel, hivatkozásai már a 820 számozott képre vonatkoznak. (L. a továbbiakban.)

Az 5. *mutató* összeállítása lehetett a legmunkaigényesebb; a 95 feldolgozott könyvben fellelhető valamennyi dísz (fejlécek, zárólécek, címerek, nyomdászjegyek, címlap-keretek) és az egészlapos illusztrációk első és összes további előfordulását rögzítették, időrendben, lelőhelyükkel együtt. E mutató segítségével Ivan Fjodorov és Pjotr Msztiszlavec dúcainak kései felhasználását, „vándorlását” éppúgy nyomonyomkövethetjük, mint a korai ukrán nyomdák nyugati kapcsolatait. (Szöveges kifejtés a 9–10. lapon, uo. irodalom a lábjegyzetekben.)

A fametszők kumulált mutatója a katalógus harmadik kötetében jelenik meg.

A képeken a könyvdíszeket eredeti nagyságukban láthatjuk, csupán az egész lapnyi metszeteket kicsinyítették le.

A katalógus kiválóan alkalmas csonka könyvek meghatározásához, s ezért állandóan használt munkaeszköze lesz mindazoknak a magyarországi szakembereknek, akik cirillbetűs, régi könyvekkel foglalkoznak. Ilyenek pedig egyre többen lesznek állami és egyházi gyűjteményeinkben egyaránt, hiszen lassan, de biztosan beteljesítjük azt az ötvenes évek végén megfogalmazott igényt, hogy a nálunk őrzött egyházi szláv nyelvű, régi könyvek feldolgozását szorgalmazni kell.²

Két bíráló megjegyzést kell még az elmondottakhoz fűznünk:

1. A katalógus mindössze kétezer példányban jelent meg, ez igen kevés, még akkor is, ha csupán a kelet-európai kutatók és könyvtárak igényével számolunk.

2. Szerzők a 8. lapon kifejtik azon elképzelésüket, hogy a második és a harmadik kötetben mindössze öt, illetve három nyomda nyomtatványait fogják ismertetni, és az egész háromkötetes sorozat csak a kievi Lavra és a lwóvi sztauropegon confraternitas nyomdájának anyagát tartalmazza

majd maradéktalanul. Melyik nyomda fog hiányozni, milyen szempontok indokolják majd a szűkebb adatközlést?

Ezekre a kérdésekre a jövő meghozza a választ. (Semmit sem prejudikálhatunk, de tartunk tőle, hogy a pocsajevi Lavra unitus korszaka a kimaradó részhez tartozik majd — egyháztörténeti szempontok miatt!)

Érdeklődéssel várjuk az ígéretes kezdet után a folytatást!

OJTOZI ESZTER

Katalog für bedeutende hebräische und samaritanische Handschriften. Aus der Sammlung des verst. David Solomon Sassoon. London 1978. XVIII. 155 l.

Már szoltunk e helyen a Sassoon-gyűjtemény ritka értékű kéziratának első árveréséről Zürichben, 1975-ben (XCIII, 1977, 210). Most — 1978. november 21-én — újabb árverés volt ugyanott. Harminchárom további kézirat került eladásra 932 362 fontért.

Közöttük van egy X. századi keleti *Biblia* (Irakból vagy Szíriából). A világ négy legjelentősebb *Bibliájának* egyike ez (6. szám). A Rásbá *Biblia* (8. szám). Spanyol eredetű, 1383-ból. Astruc b. Jicchák b. Selómó Adret, a Rásbá unokájának dúsan illusztrált *Bibliája* ez. Továbbá egy német provenienciájú, illusztrált *Biblia* 1344-ből (10. szám). A *Síralmak könyvét* nem szokták illusztrációk kíséni. Itt egy tállitba öltözött kántor látható, amint recitálja a *Síralmakat*. Az *Eszter könyvének* egy képe Hámánt és tíz fiát ábrázolja különböző színű kosztümökben.

Hadd emeljünk ki egy XIII. századi Haggádát, talán a legrégitbet Európában (12. szám) s egy gazdagon illusztrált németet, 1462-ből (13. szám).

Aron Wolf Schreiber-Herrlingen, aki Pozsonyból került a bécsi császári és királyi könyvtárba, 1755/57-ben egy pergamen lapra leírta az öt Megillát apró betűkkel, hol héberül, hol latinul, németül és franciául (15. szám). A nagy tehetségű scriptor és illusztrátor munkáinak bibliográfiáját össze kellene állítani. Igen sok ismeretes belőlük szerte a világon, Magyarországon is.

Májmúni filozófiai művének héber fordítása (Móre Nevuchim) egy szép példánnyal szerepel (spanyol, 1397). Négy dicsőítő költemény olvasható benne a műről, közülük kettő ismeretlen (22. szám).

Akadnak geniza-darabok is (23. és 27. szám). Érdemes megemlíteni, hogy Selómó b. Sámuel Gurgang héber — perzsa szótárának egy teljes példánya is kalapácsra került 1473-ból (30. szám). Az eddig ismert

2. Balczyk Emil hozzászólása Kniezsza István előadói beszédéhez a magyar szlavisztika problémáiról és feladatairól. *MTA Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei* XII. (1958) 97. l.

három kézirat-töredékből BACHER Vilmos adott ki szemelvényeket: *Egy héber—perzsa szótár a tizennegyedik századból.* Bp. 1900.

A két aukció után is a Sassoonoké még mindig a világ legnagyobb héber magán-gyűjteménye.

SCHEIBER SÁNDOR

Franz Ögg: Personenregister zur Fackel von Karl Kraus. Supplementband zum Reprint der Fackel. München, 1977. Kösel-Verlag. 567 l.

Alig akad századunk világirodalmának még egy hasonlóan jelentős alakja, akit olyan szoros szálak fűznének a magyar kultúrához, mint a nagy osztrák szatirikust, Karl Kraust, a hanyatló Monarchia és a két világháború közötti korszak egyik legérdekesebb egyéniségét (1874–1936). Szellemi kisugárzása a kortársi irodalomra óriási — hogy másokat ne említsünk: mint mesterükre tekintenek rá Bertolt Brecht és Karel Čapek. Mielőtt 1913-ban Budapestre jött, hogy felolvasson írásait, érkezése előestéjén Ady írt hozzá gyönyörű köszöntőt a *Nyugatban* — fegyvertársaként fogadta. Publicista? kritikus? költő? drámaíró? — Kraus mindez együtt és egyszerre — nem lehet műfajilag besorolni. Mint nagypolgári származék, lehetett volna Hofmannsthal- vagy Rilke-féle széplélek, elmerülhetett volna a karkai reménytelen-ségben (amivel semmiképpen nem szándékunk az említettek világirodalmi rangját kisebbiteni), de ő a harcot választotta. Csak azt tartotta igazi írónak, aki a természetes emberi jogokon alapuló etikát képviseli, aki felelősséget érez a társadalom sorsa iránt, népének nevelője, részt vesz a politikai és a kulturális életben.

Ennek a megalkuvást nem ismerő harc-nak jelképes hordozója *Die Fackel* című folyóirata. Itt jelent meg négy évtizeden át csaknem teljes életműve: tanulmányok, levelek, glosszák, aforizmák, lírai alkotások, drámák, prózai és verses szatírák.

Mint Kraus-kutató, hosszabb időn át foglalkoztam a nagy osztrák író és közéleti személyiség életművével, a magyar kultúrával való kapcsolatával. Meggyőződhettem róla, hogy nemcsak Kraus figyelte lankadatlan érdeklődéssel a Magyarországon végbemenő társadalmi folyamatokat, leplezte le utólérhetetlen gúnnyal Horthy ellenforradalmi rendszerét, tiltakozott páratlan szuggesztivitású írásában Sallai és Fürst kivégzése ellen — Kraus tudatformáló hatását a magyar progresszió legjobbjaira (csak Adyra és Bálint Györgyre utalunk itt) aligha lehet túlbecsülni.

Éppen ezért olyan jelentős számunkra Franz Ögg vállalkozása, Kraus folyóiratának impozáns névmutatója, amely segít eligazodni a rengetegben. A gazdag névsort végigfutva, ámulatba ejt Krausnak a magyar politikai, gazdasági, társadalmi, kulturális életben való tájékozottsága. Hogy milyen nagy feladatra vállalkozott Ögg, azt azzal is érzékeltethetjük: 1910 óta meg-megismétlődő, de abbamaradt kísérletek után jelent meg ez a névmutató, amely immár a folyóirat teljes anyagára támaszkodik. Persze, bármilyen nagy segítséget nyújt is a kiadvány a kutatónak, semmiképpen nem mentesíti a *Fackel* gondos tanulmányozása alól, hiszen egy névmutató tárgymutató nélkül csak hiányos képet nyújthat Kraus magyar vonatkozású írásairól.

Hasznos lett volna, ha az összeállító igénybe veszi valamennyi érintett nemzet Kraus-kutatóinak segítségét.

Egy ilyenfajta roppant vállalkozás eleve nem lehet tökéletes. Csak a magyar vonatkozásoknál maradván: nem egy hiba és hiányosság elkerülhető lett volna az adatközlésekben.

Néhány kiugró tipikus hibára rá kell mutatnunk, amelyek az összeállítás tudományosságát, sajnos, megkérdőjelezik.

Amikor tudja, Ögg megadja a *Fackel*-ben előforduló személyek teljes nevét, nemzeti-ségét, foglalkozását, születési és halálozási adatait. De számos esetben csak a név szerepel — Széchenyi Istvánról bármely német lexikont kinyitva többet közölhetett volna pusztán nevével. Ez számos magyar személyiségre vonatkozik, holott Kraus cikkeiből világosan kiderül kilétük, hovatartozásuk. A nevek írásmódja igen gyakran eltorzul.

Megengedhetetlen a nemzeti „kisajátítás”, amelynek következtében magyarok osztrákokként szerepelnek, így többek közt Liszt Ferenc, Dóczy Lajos, Alpár Gitta, Anday Piroska, Korda Sándor. Sőt egy új kategóriával is találkozunk: „osztrák—magyar” politikus Károlyi Mihály, „oszt-rák—magyar” író Molnár Ferenc.

A rosszlemkű fajkutatásra emlékeztet, hogy Balázs Béla neve mellett megjelenik: eredetileg Bauer Herbert, Herczeg Ferenc neve mellett: eredetileg Herzog, sőt Petőfi neve mellett is: eredetileg Petrovics!

Szini Gyula neve külön szerepel mint „Gyula”; Ögg nem vette észre, hogy ugyanarról a személyről van szó, holott a *Fackel*-ben ugyanazon a lapon, egyetlen helyen találkozunk a magyar író nevével.

Gömbös (eredetileg: Murger) Gyula ugyancsak meglepődnie, ha élne, hogy Ögg névmutatójában mint „Jáfke grófja” szerepel. A „jáfkei” előnévvel Gömbös ön-

magát ajándékozta meg; az összeállító a visszanémetesítést ezúttal elmulasztotta, így kénytelenek voltunk mi pótolni. Meglepő figyelmetlenség, hogy Schweinitzer-ről, a Horthy-rendszer budapesti főkapitányáról mint „osztrák rendőrtisztviselő”-ről szól.

Tisztában vagyunk a vállalkozás nagyságával és nehézségeivel, de sajnálatos, hogy az összeállító nem végezte munkáját nagyobb tudományos igényességgel és felelősségtudattal.

LENGYEL BÉLA

FELHÍVÁS

A Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülése azzal a kérdéssel fordul régi tagtársaihoz és azok leszármazottaihoz, valamint a könyvszakma minden olyan munkásához, akinek birtokában van bármilyen két világháború közötti — vagy még korábbi és esetleg későbbi — könyvkiadásra és könyvkereskedelemre vonatkozó és ezzel szorosan összefüggő személyi és tárgyi dokumentum (iratanyag, levelezés, fotó és egyéb emlékananyag stb.), jelentkezék a Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülésénél. (Bp. V. Vörösmarty tér 1. 10. emelet. Tel.: 184-758.)

A Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülése szeretné felkutatni és összegyűjteni a könyvszakma közvetlen múltjának eddig még közgyűjteménybe nem került dokumentumait és egy szakmai archívumot kíván létrehozni.

Célunk nemcsak felhívni a figyelmet a jövőben pótolhatatlan dokumentum és emlékananyag történelmi forrásértékeire, hanem megóvni azokat a feledéstől és az elkallódástól, s a kutatás számára hozzáférhetővé tenni.

Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők
Egyesülése

A kiadásért felel az Akadémiai Kiadó igazgatója
Műszaki szerkesztő: Marton Andor

A kézirat nyomdába érkezett: 1979. VI. 22. Terjedelem: 9,1 (A5 ív)
80.7282 Akadémiai Nyomda, Budapest — Felelős vezető: Bernát György

Ára: 20 Ft

Előfizetés egy évre: 80 Ft

INDEX: 25 543
ISSN 0025—0171

S O M M A I R E

- V. Nagy, Katalin*: Gábor Gaál et la revue *Korunk* 327
Havasi, Zoltán: La recherche des monuments écrits et imprimés de notre culture 347

CONTRIBUTIONS HISTORIQUES

- Os. Gárdonyi, Klára*: Une lettre inconnue de János Vitéz dans un manuscrit écrit vers 1471 369
Gömöri, György: Les notes d'album et de livre d'Albert Szenci Molnár dans des collections étrangères 372
Varga, Imre: Sur les ouvrages récemment découverts du comte Bálint Balassa ... 378
Dán, Róbert: Les livres donnés en cadeau par István Nagyajtai Kovács au Manchester (New) College 384
Geréb, Zsófia: Les ornements de livre de Mihály Biró 384
Lengyel, András: Attila József était-il le rédacteur de la revue *Új Magyar Föld?* (La Nouvelle Terre Hongroise) 389

ANCIENS LIVRES HONGROIS

- Csapodi, Csaba*: Des codex de Hongrie dans l'Österreichische Nationalbibliothek de Vienne 391
Borsa, Gedeon: Une lettre d'adieu nouvellement retrouvée de Tamás Bakócz 400
Barca, József: Une édition inconnue de Debrecen du catéchisme de Siderius (1618) 408

BIBLIOGRAPHIE

La littérature spéciale de l'histoire du livre en 1978. Composée par *László Szelestei N.* 412

REVUE

- Program és hivatás. (Programme et destination.) Bp. 1978. (*Fülöp, Géza*) 420
Két új faksimile-sorozat. (Deux nouvelles de facsimile.) (*V. Kovács, Sándor*) 422
Zenei írások a Nyugatban. (Des écrits sur la musique dans la revue *Nyugat* (Occident).) Réd. par János Breuer. Bp. 1978. (*Barlay, Ö. Szabolcs*) 423
Kollin, Ferenc: A Prager könyvkiadó története. (L'histoire de l'éditeur Prager.) Bp. 1977. (*Käfer, István*) 424
A Tevan nyomda- és kiadóvállalat történetéből. (De l'histoire de la maison d'édition Tevan.) (1903—1949). Réd. par Ferenc Szabó. (*Lengyel, András*) 426
Ukrainszkie knigi kirillovszkoj pecsati XVI—XVIII. vv. Moszkva, 1976. (Des livres ukrainiens de la presse cyrillique des XVIe—XVIIIe siècles.) (*Ojtozi, Eszter*) ... 427
Katalog für bedeutende hebräische und samaritanische Handschriften. London, 1978. (*Scheiber, Sándor*) 428
Ögg, Franz: Personenregister zum *Fackel* von Karl Kraus. München, 1977. (*Lengyel Béla*) 429

TARTALOM

<i>V. Nagy Katalin</i> : Gaál Gábor és a Korunk	327
<i>Havasi Zoltán</i> : Kultúránk írott és nyomtatott emlékeinek kutatása	347

KÖZLEMÉNYEK

<i>Csapodiné Gárdonyi Klára</i> : Vitéz János ismeretlen levele egy 1471 körül keletkezett kéziratban	369
<i>Gömöri György</i> : Szenci Molnár Albert album- és könyvbejegyzései külföldi gyűjteményekben	372
<i>Varga Imre</i> : Balassa Bálint gróf újabban előkerült alkotásairól	378
<i>Dán Róbert</i> : Nagyajtai Kovács István könyvajándéka a Manchester (New) Collegének	384
<i>Cseréb Zsófia</i> : Bíró Mihály könyvdiszei	384
<i>Lengyel András</i> : József Attila az Új Magyar Föld szerkesztője?	389

MAGYAR KÖNYVESHÁZ

<i>Csapodi Csaba</i> : Magyarországi kódexek a bécsi Österreichische Nationalbibliothekban	391
<i>Borsa Gedeon</i> : Bakócz Tamás újabb nyomtatott búcsúlevele	400
<i>Barcza József</i> : Siderius kátéjának ismeretlen debreceni kiadása (1618)	408

BIBLIOGRÁFIA

A magyar könyvtörténeti szakirodalom 1978-ban. Összeáll. *Szelestei N. László* 412

SZEMLE

Program és hivatás. Magyar folyóiratok programcikkeinek válogatott gyűjteménye. Szerk. Kókay György, Oltványi Ambrus, Vargha Kálmán. Bp. 1978. (<i>Fülöp Géza</i>)	420
Két új faksimile sorozat. (<i>V. Kovács Sándor</i>)	422
Zenei írások a Nyugatban. Szerk. Breuer János. Bp. 1978. (<i>Barlay Ö. Szabolcs</i>) ...	423
Kollin Ferenc: A Prager könyvkiadó története. Bp. 1977. (<i>Käfer István</i>)	424
A Tevan nyomda- és kiadóvállalat történetéből. (1903—1949). Szerk. Szabó Ferenc. (<i>Lengyel András</i>)	426
Ukrainszkie knigi kirillovszkoi pezsati XVI—XVIII. vv. Moszkva, 1976. (<i>Ojtozi Eszter</i>)	427
Katalog für bedeutende hebräische und samaritanische Handschriften. London, 1978. (<i>Scheiber Sándor</i>)	428
Ögg, Franz: Personenregister zum Fackel von Karl Kraus. München, 1977. 567 l. (<i>Lengyel Béla</i>)	429